

Міжнародна економіка

Тетяна МЕЛЬНИК

**РЕГУЛЮВАННЯ ІМПОРТУ
ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Резюме

За допомогою аналізу обсягів та товарної структури імпорту на основних галузевих ринках України в зіставленні з вітчизняним виробництвом виявлено, що імпортні постачання не слугують чинником занепаду вітчизняних виробників. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення регулювання імпорту та поліпшення макроекономічної політики.

Ключові слова

Імпорт, товарна структура імпорту, митно-тарифна політика.

Класифікація за JEL: F10.

© Тетяна Мельник, 2011.

Мельник Тетяна, докт. екон. наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна.

Світова практика свідчить, що в умовах економічних криз держави намагаються захистити національні ринки за допомогою тарифних і нетарифних методів. Така політика пов'язана з активізацією діяльності підприємств на зовнішніх ринках через труднощі з реалізацією продукції на національних ринках внаслідок кризового падіння внутрішнього попиту. Для посилення захисту власної економіки держави використовують заходи з обмеження імпорту і стимулювання експорту, причому навіть такі, що суперечать нормам і правилам СОТ (передусім підвищення ввізного мита).

В Україні впродовж 2000–2007 рр. товарний імпорт за вартістю зріс у 4,3 разу, за фізичним обсягом – у 2 рази, випереджаючи зростання ВВП, промисловості та експорту. У кризові роки (2008–2009 рр.) він, навпаки, найбільше скоротився внаслідок звуження внутрішнього попиту та глибокої девальвації гривні. Але вже у 2010 р. темпи зростання імпорту знову перевищили динаміку виробництва та експорту. При цьому з 2001 р. щороку зростало від'ємне сальдо торгового балансу, яке у 2008 р. перевищило 18 млрд дол. США, або майже чверть валютної виручки. У наступному році, через різке скорочення імпорту і ще більше – експорту, від'ємне торговельне сальдо зменшилось майже втричі, а в 2010 р. знову зросло в 1,6 разу.

У зв'язку з такими процесами виникають питання щодо ступеня впливу імпорту на розвиток національної економіки, доцільності його обмеження та методів регулювання й оптимізації.

Незважаючи на доволі високий рівень відкритості економіки України, на який як негатив вказує більшість економістів, малі розміри економіки спричинили доволі обмежену участь країни в обсягах світової торгівлі. Зокрема, як імпортер Україна займає 0,3 % у світовому імпорті, але за основним індикатором – відношенням імпорту до ВВП, який характеризує ступінь залежності відтворювальних процесів і національних товарних ринків від надходжень ззовні, Україна значно перевищує цей показник низки країн, що мають набагато масштабніші обсяги зовнішніх поставок (табл. 1).

У 2009 р. український імпорт становив 48 % ВВП. Цей показник у 2 рази більший, ніж в Італії, у 2,5 – ніж у Росії, в 4 рази – ніж у Бразилії, в 1,2 разу – ніж у Польщі.

За теорією міжнародної торгівлі, будь-яка країна імпортує товари, витрати виробництва яких є вищими порівняно з іншими країнами, або товари, для вироблення яких у країні необхідно витратити значні обсяги дефіцитних факторів виробництва, передусім праці та капіталу. У товарній структурі світового імпорту можна виокремити три групи товарів, які зазвичай характеризують рівень розвитку країни-імпортера та можливості впливу імпорту на виробництво. До першої групи належать товари, які не виробляють у даній кра-

їні; до другої – товари, призначені задовольняти внутрішній попит, який не покривається вітчизняним виробництвом за кількістю, асортиментом і якістю; до третьої – деталі та комплектуючі, імпорт яких пов'язаний з участю країни в міжнародній кооперації виробництва. Слід зазначити, що лише наявність в імпорті всіх трьох груп може бути однією з ознак високорозвиненої економіки, особливо завдяки її задіяності в міжнародних економічних мережах.

Таблиця 1

Показники, що характеризують імпорт окремих країн у 2009 р.

Країни	ВВП на душу населення, дол.	Імпорт, млрд дол.	Імпорт, % до ВВП	Імпорт на душу населення, дол.	Коефіцієнт покриття експорту імпортом	Середньорічний темп приросту імпорту за вартістю за 2001–2009 рр., %
Бразилія	8 114	178,40	11,34	920,85	0,99	13
Італія	35 289	514,81	24,4	8598,68	0,98	6
Канада	39 795	406,55	30,4	12109,02	0,94	8
Польща	11 311	169,63	39,4	4455,42	1,00	16
Росія	8 736	250,80	20,4	1780,24	1,36	19
Україна	2 569	56,40	48,0	1234,06	0,96	17

Джерело: UNdata.

Ввезення до країни товарів першої групи не справляє негативного впливу на економіку, бо вони не створюють конкуренції з національними виробниками, але сприяють розширенню ринків та збагаченню асортименту товарів на них. В українському імпорті до цієї групи належать, передусім, кави, чай, прянощі, какао, їстівні плоди, горіхи, цитрусові, частково овочі, коренеплоди, які сумарно за часткою у вартості імпортованих поставок становлять близько 3 %, а також окремі види хімічної та металургійної продукції, медикаментів, парфумерії та косметики. Для більшості країн, які не залучені до міжнародних виробничих мереж (у тому числі й України), характерним є переважання в імпорті товарів другої групи, що можуть розглядатися як аналоги продукції вітчизняних виробників. Саме товари цієї групи збільшують пропозицію й у багатьох випадках посилюють конкуренцію на внутрішньому ринку.

Останніми роками зростання імпорту в Україні випереджало нарощування виробництва та експорту (табл. 2).

Таблиця 2

**Темпи приросту виробництва і зовнішньої торгівлі
у порівняльних цінах, % до попереднього року**

Показники	За 2000–2009 рр.	За період до кризи 2000–2007 рр.	За роки кризи 2008–2009 рр.	Коеф. випередження імпорту		
				2000–2009 рр.	2000–2007 рр.	2008–2009 рр.
ВВП	45,7	67,8	-13,2	0,997	1,210	0,823
Продукція промисловості	38,9	87,5	-26,0	1,046	1,083	0,966
Продукція с/г	31,0	14,0	15,0	1,109	1,782	0,621
Експорт	5,0	27,3	-17,6	1,383	1,596	0,867
Імпорт	45,3	103,2	-28,5	–	–	–

Джерело: Розраховано за даними Національних рахунків України

Якщо у 2000–2009 рр. імпорт зростав загалом пропорційно зміні ВВП, випереджаючи темпи приросту промисловості, сільського господарства та експорту, то за докризові роки він зріс удвічі та випереджав ці показники зі значно суттєвішими коефіцієнтами, що свідчить про вагомий внесок імпорту в економіку країни. Разом з тим, у період кризи (2008–2009 рр.) падіння імпорту було істотно глибшим порівняно з іншими показниками, що аналізуються.

Стосовно вітчизняного виробництва, продукція якого повинна зазвичай конкурувати з імпортом, то, зважаючи на відносно невисокий коефіцієнт випередження його імпортом (1,046 % зростання імпорту на 1 % збільшення промислового виробництва), можна дійти висновку щодо низького тиску імпорту на вітчизняну промисловість. Деяко вищим був цей тиск у 2000–2007 рр., коли коефіцієнт випередження становив 1,083 % на 1 % зростання промислового виробництва, проте в зазначений період далеко не всі підприємства його відчували, оскільки більшість із них конкурували з вітчизняними суб'єктами ринку.

Зважаючи на постійне зростання цін, передусім на основні продовольчі товари, а також на продукцію будівництва, можна з великою ймовірністю стверджувати, що в торгівлі та спорудженні будівель конкуренція, якщо і є, то дуже незначна, і то лише з вітчизняними партнерами.

Предметною ілюстрацією внеску імпорту в економіку є структура використання імпортової продукції в Україні (табл. 3), в якій імпортні надходження сировини і матеріалів для проміжного споживання в галузях економіки становили 61–63 %, інвестиційної продукції – 17–21 %, товарів споживчого призначення – 17–21 %.

Таблиця 3

Структура використання імпортової продукції в економіці України

	Проміжне споживання		Кінцеве споживання		Валове нагромадження		Загалом імпорт, млн грн
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	
2005	139386	62,3	44705	20	39464	17,7	223555
2007	223217	61,3	63153	17,3	78003	21,4	364373
2008	325990	62,6	94578	18,2	100020	19,2	520588
2009	271425	61,9	92365	21	75043	17,1	438860

Джерело: Національні розрахунки України. Таблиці «Витрати-випуск» в основних цінах за відповідні роки

Привертає увагу стабільність наведеної структури використання імпорту, особливо частки продукції промислового споживання, яка з року в рік перебуває в межах 62 %. На нашу думку, це пов'язано з усталеною законсервованою структурою промислового виробництва, недостатнім впровадженням прогресивних технологій, що гальмує можливості суттєвих зрушень у технологічності та ресурсоемності виробничих процесів.

Переважаюча орієнтація імпорту на потреби реального сектору підтверджується також даними про товарну структуру вітчизняного імпорту (табл. 4).

Як видно з таблиці, у докризові роки найбільшою часткою у структурі імпорту відзначались переважно сировинні товари, передусім мінеральні продукти, хоч ця частка характеризувалася тенденцією до зниження (у 2005 р. – 32 %, у 2007 р. – 28,4 %). Натомість зростала частка імпорту інвестиційної продукції, машинобудування та металургії. У 2009 р. якраз ці позиції в імпортних поставаннях зменшились найбільше через падіння виробництва і попиту в галузях – споживачах цієї продукції.

Таблиця 4

Товарна структура вітчизняного імпорту до підсумку, %

Товарні групи	2000	2005	2007	2008	2009
Переважно сировинні товари	59,2	52,8	49,2	50,1	62,1
Сільгоспсировина	2,3	3,4	3,3	4,4	6,4
Мінеральні продукти	43,0	32,0	28,4	29,7	34,5
Продукція хімічної промисловості	11,0	14,0	14,4	13,3	17,6
Деревина і вироби з неї (крім меблів)	2,9	3,4	3,1	2,7	3,6
Переважно товари інвестиційного призначення	22,2	34,8	41,0	39,8	26,4
Чорні і кольорові метали та вироби	4,6	7,4	8,2	8,7	6,3
Машини, устаткування, транспортні засоби, прилади	17,6	27,4	32,8	31,1	20,1
Переважно товари споживчого призначення	8,7	9,0	6,6	6,5	8,5
Готові харчові продукти	3,8	4,0	3,4	3,1	4,5
Шкіряна і хутряна сировина і вироби з неї	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Текстиль і вироби з нього, взуття	4,6	4,7	2,9	3,1	3,7
Інші товари	9,9	3,4	3,2	3,6	3,0

Джерело: Держкомстат.

Упродовж останнього десятиліття три позиції – мінеральні продукти, машини, обладнання, транспортні засоби та продукція хімічної промисловості – формували майже 3/4 всього обсягу імпортованих поставок. Мінеральні продукти становили понад третину імпорту, машини, обладнання, транспортні засоби (включно з легковими авто та побутовою технікою) – трохи більше

1/5, на метали і вироби з них припадало 5-6 %. Кінцева продукція, продукти харчування, одяг і взуття займали в товарній структурі імпорту лише 7–8 %.

Аналіз відтворювальних процесів в економіці України за допомогою інформаційної бази та методологічного інструментарію національного виробництва дає змогу зробити висновки, що вони значною мірою опираються на імпорт (табл. 5).

Таблиця 5

Місце імпорту у відтворювальних процесах в Україні, %

Показники	2001	2005	2007	2008	2009
Частка імпорту товарів та послуг у ВВП	53,8	50,6	50,5	54,9	48,1
Частка імпорту в проміжному споживанні економіки	-	23	24	26,1	23,4
Частка імпорту у споживанні домогосподарств і закладів бюджетної сфери		13,2	11,3	12,4	12,0
Частка імпорту у валовому нагромадженні основного капіталу		40,7	39,3	40	44,8
Частка імпорту в товарних ресурсах роздрібно́ї торгівлі	24,7	29,5	35,5	36,9	32,6
У т. ч. продовольчі товари	6,8	9,1	11,8	11,8	11,6
Непродовольчі товари	41,3	42,4	47,1	48,8	45,3

Джерело: розраховано за даними Національних рахунків України та статистичного збірника «Україна у 2009 році»

Імпорт відіграє важливу роль у здійсненні невиробничих процесів завдяки його участі в регулюванні виробничих витрат сировини і матеріалів (23–26 %), інвестиційних процесів (імпорт формує від 40 до 45 % валового нагромадження основного капіталу, передусім у машинобудуванні та будівництві). У споживанні домогосподарств та установ і закладів бюджетної сфери частка імпорту відносно невелика (11–13 %), проте в товарних ресурсах роздрібно́ї торгівлі вона становить 25–37 %, а стосовно непродовольчих товарів – майже половину. 70 % сягає частка імпорту в обсязі продажів товарів культурно-побутового призначення, у тому числі аудіо-, відео- та фотообла-

днання – 90 %, електро побутових приладів – 85 %, комп'ютерної техніки – 87 %, одягу і білизни – 79 %, взуття – 93 %.

Дослідження джерел наповнення внутрішнього ринку, здійснене щодо продукції шести галузей промисловості, які сумарно поглинають до 77 % імпорتنих надходжень, дає змогу зробити низку висновків (табл. 6).

Таблиця 6

Співвідношення продукції власного виробництва та імпорту на внутрішньому ринку¹ України в поточних цінах, %

Галузі переробної промисловості	Роки докризового періоду						Роки кризи			
	2001		2005		2007		2008		2009	
	Вітчизн. вир-во ²	Імпорт	Вітчизн. вир-во	Імпорт	Вітчизн. вир-во	Імпорт	Вітчизн. вир-во	Імпорт	Вітчизн. вир-во	Імпорт
Харчова	88,3	11,7	88,5	11,5	85,7	14,3	82,9	17,1	83,9	16,1
Легка	22,5	77,5	23,3	76,7	28,7	71,3	26,1	73,9	25,7	74,3
Деревообробна	52,6	47,4	70,7	29,3	64,4	35,6	67,9	32,1	65,5	34,5
Хімічна і нафтохімічна	30,1	69,9	37,7	62,3	34,3	65,7	32,6	67,4	28,4	71,6
Металургія	51,3	48,7	70,2	29,8	71,5	28,5	67,7	32,3	67,7	32,3
Машинобудування	32,4	67,6	37,7	62,3	36,7	63,3	33,9	66,1	31,8	68,2

Джерело: розраховано за даними таблиці «Витрати – випуск» в основних цінах за відповідні роки

По-перше, у 2001–2005 рр. спостерігалось зниження частки імпорту в усіх галузях, залучених до аналізу. Важливо, що ця частка знижувалась, передусім, в основних імпортозалежних галузях – легкій промисловості (на 0,8 в. п.), хімічній і нафтохімічній (на 4,2 в. п.), машинобудуванні (на 4,3 в. п.). Найбільш вагомим було зменшення імпортової складової на вітчизняному ринку продукції металургії (з 48,7 % у 2001 р. до 29,8 % у 2005 р., або на 18,9 в. п.), а також деревообробної промисловості (відповідно з 47,4 % до

¹ Обсяг продукції кожної галузі на внутрішньому ринку розраховано як суму вітчизняного виробництва та імпорту, що дорівнює 100 %.

² Обсяг вітчизняного виробництва визначено за різницею між ваговим випуском і експортом.

29,3 %, або на 18,1 в. п.). У цей же період відбулось зростання частки продукції власного виробництва, зокрема деревообробної, хімічної, металургійної промисловості, машинобудування.

По-друге, вже у 2007 р. в більшості галузей (крім легкої промисловості та металургії) зменшилась частка продукції власного виробництва і зросла – імпортованої. Ця тенденція поглибилась у 2008–2009 рр., коли криза охопила всі вказані галузі. Найбільш проблемними в цьому контексті є легка промисловість (продукція власного виробництва знизилась у 2009 р. до 25,7 %, імпортована – зросла до 74,3 %), хімічна і нафтохімічна промисловість (відповідно 28,4 % і 71,6 %), машинобудування (31,8 % і 68,2 %).

По-третє, навіть за умов кризи в окремих галузях вдалося збільшити присутність на внутрішньому ринку власної продукції та дещо потіснити зовнішніх постачальників. Наприклад, підприємства харчової промисловості у 2009 р. забезпечили власною продукцією 83,9 % ринку проти 82,9 % у 2008 р. Металургійна промисловість, хоч і зменшила присутність власної продукції на внутрішньому ринку у 2008 р. проти 2007 р. (відповідно до 67,7 % проти 71,5 %), але забезпечила стабільне її співвідношення з імпортованою у 2008–2009 рр.

Ситуація із зростанням частки імпорту на внутрішньому ринку України сприймається, зазвичай, як негативна, що гальмує розвиток вітчизняного виробництва. Однак слід зазначити, що на шляху потоків імпорту до 2008 р. (році вступу України до СОТ) використовувались засоби митної політики, хоч і не такі жорстокі, як у багатьох інших країнах, наприклад, у Росії. Несприятливим для імпорту в окремі роки першого десятиліття нового століття було також послаблення курсу національної валюти до долару США.

На наш погляд, нарощування імпорту в Україну спричинене відсталістю вітчизняного виробничого апарату, його фізичною зношеністю та моральною застарілістю. Ступінь зносу основних засобів підприємств переробної промисловості досягає 57–60,9 %. Відсутність структурних реформ у промисловості, зниження технологічності виробничих процесів призвели до зменшення темпів приросту випуску продукції, її невідповідності внутрішньому попиту за асортиментом та якістю. Ці процеси особливо поглибились в останньому десятилітті.

Якщо у 2001–2004 рр. досліджувані галузі відзначились високою динамікою (випуск продукції деревообробної промисловості збільшився на 145 %, машинобудування – 130 %, харчової – на 70 %, легкої – на 30 %), то в подальшому темпи приросту суттєво зменшуються та стають від'ємними (табл. 7).

Таблиця 7

Темпи зміни фізичного обсягу промислового виробництва та імпорту в порівняльних цінах, % до попереднього періоду

Галузі	Промислове виробництво			Імпорт	
	2001–2004 рр.	2005–2007 рр.	2008–2009 рр.	2005–2007 рр.	2008–2009 рр.
Харчова промисловість	70,5	34,5	-7,5	-1,3	-18,1
Деревообробна промисловість	145	53	-26,4	37,4	-17,4
Легка промисловість	29,8	-5,3	-39,9	22,1	-25,6
Хімічна і нафтохімічна промисловість	57,4	22,8	-29,6	71,6	-14,5
Металургія	39,5	14,8	-35,7	70,9	-45,4
Машинобудування	129,8	42,5	-44,8	92,8	-59,9

Джерело: розраховано за даними Держкомстату та Укрзвншінформ.

У 2005–2007 рр. темпи приросту виробництва знижуються в усіх досліджуваних галузях: у харчовій – в 2 рази (34,5 % проти 70,5 % у 2001–2004 рр.), деревообробній і машинобудуванні – в 3 рази, хімічній і металургії – в 2,5 рази. У легкій промисловості відбулося скорочення фізичного обсягу виробництва на 5,3 %. Кризовий період (2008–2009 рр.) характеризується падінням виробництва в усіх досліджуваних галузях, причому найбільшим воно було в машинобудуванні (на 45 %), легкій промисловості (на 40 %) та металургії (на 36 %).

Найбільше відставання спостерігається в розвитку прогресивних, з огляду на світові тенденції, видів продукції електронної, електротехнічної, фармацевтичної промисловості тощо, частка якої не перевищує 4 % загального обсягу продукції промисловості³.

Внаслідок цього на внутрішньому ринку утворились ніші, які заповнив імпорт, і в них він практично не конкурує з вітчизняними товаровиробниками.

³Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку: монографія / [Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерського; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2009. – 928 с.

Імпорт упродовж 2005–2007 рр. демонстрував позитивну динаміку і більш високі темпи приросту порівняно з виробництвом, особливо щодо продукції легкої, хімічної, металургійної промисловості та машинобудування. Ще у 2008 р. імпорتنі нагромадження зростали за всіма вказаними галузями, крім хімічної, хоч вітчизняне виробництво продукції під впливом кризи вже скорочувалось. І лише розгортання кризи у 2009 р. призвело до різкого падіння імпорту через скорочення внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту, про що свідчить 15-відсоткове скорочення ВВП, зниження інвестицій і основний капітал на 41 %, реальних наявних доходів населення на 8,5 %, фізичного обсягу товарообороту на 21 %, у тому числі в торгівлі непродовольчими товарами – на 27 %.

У 2010 р. економічне піднесення після кризи відбилось у зростанні ВВП на 4,2 %, промислового виробництва – на 11,2 %, споживчого попиту домашніх господарств – майже на 6 %, завдяки чому створились сприятливі умови для нарощування імпортних поставок сировини, матеріалів, товарів споживчого призначення. Фізичний обсяг імпорту товарів і послуг зріс на 11,5 %.

Слід зазначити, що використані в наших розрахунках агреговані показники ще не дають підстав стверджувати, що іноземні постачальники витісняють з ринку вітчизняних виробників. Для того щоб предметно оцінити співвідношення іноземних і вітчизняних виробників на українських ринках, необхідно здійснити масштабний аналіз у розрізі конкретних товарів. Спробу такого аналізу здійснено у процесі дослідження експансії китайських товарів: металопродукції (зокрема, феросплавів), продукції хімічної промисловості (полімерів і пластмас), легкої промисловості (бавовни), машинобудування (гравірувально-фрезерне обладнання) на український ринок. Результати регресійного аналізу свідчать про відсутність витіснення з внутрішнього ринку вітчизняних постачальників імпортером зазначених товарів китайського походження⁴.

Як і будь-які економічні процеси, імпорт потребує регулювання. Світова практика свідчить, що для регулювання імпорту використовується низка засобів, серед яких основними є девальвація національної грошової одиниці та введення підвищених тарифів (тимчасово можливе навіть за умов членства в СОТ). Крім того, застосовують антидемпінгові та компенсаційні мита з метою протидії недобросовісній конкуренції.

Девальвація національної грошової одиниці означає перерозподіл національного багатства на користь експортерів. Цей засіб регулювання впливає на подорожчання імпорту та зростання гривневих цін на внутрішньому ринку загалом.

⁴ Макогін З. Я. Дослідження впливу надмірної експансії китайських товарів на український ринок // Економіка і держава. – 2011. – № 2. – С. 76–78.

Вплив обмінного курсу на рівень цін у національній валюті визначається ефектом перенесення. Цей ефект реалізується через: непрямий вплив на ціни імпортованої кінцевої продукції; зміну цін на вітчизняну продукцію внаслідок подорожчання чи подешевшання проміжної імпоротної продукції; зміну цін на вітчизняні товари, що напряду конкурують з імпортними.

Взаємозв'язок між обмінним курсом і цінами виявляється через призму формування цін на імпортні товари. Якщо ціни на них формуються у валюті країни-виробника, то спостерігається повний ефект перенесення курсу. Якщо ж ціни формуються у валюті країни-споживача, то цей ефект відсутній.

Ефект перенесення обмінного курсу на споживчі ціни в низці країн СНД та інших країн з ринком, що формується, досліджувався впродовж 1999–2004 рр. L. Korhonen і P. Wachtel (табл. 8).

Таблиця 8

Оцінки ефекту перенесення для окремих країн

Країни СНД	Оцінка ефекту перенесення	Країни з ринком, що формується, та використанням ІТ	Оцінка ефекту перенесення
Киргизія	1,62	Польща	0,09
Україна	0,64	Чилі	0,07
Молдова	0,49	Угорщина	0,06
Вірменія	0,25	Чехія	0,03
Грузія	0,14	Бразилія	0,02
Росія	0,14–0,20		

Джерело: Korhonen L., Wachtel P. A Note on Exchange Rate Pass-through in CIS Countries // BOFIT Discussion Papers. – 2005. – № 2.

Як свідчать результати дослідження, в країнах СНД, де інфляція визначалась двозначною величиною, ефект перенесення був доволі значним, особливо в Киргизії, Україні, Молдові, де він набагато більший, ніж в інших країнах цієї групи. Однак навіть найнижчі оцінки ефекту перенесення в Грузії та Росії є суттєво більшими, ніж у країнах, що характеризуються формованими ринками та використанням новітніх інформаційних технологій. Так, у Польщі ефект перенесення обмінного курсу на споживчі ціни в 7 разів, а в Чехії – у 21 раз нижчий, ніж в Україні.

Гіпотезу про зв'язок ефекту перенесення та інфляції висловив Дж. Тейлор⁵. На його думку, низька інфляція дає змогу зменшити націнку при реалізації товарів, що приводить до зниження ціни та інфляції, яке, у свою чергу, ще більше може зменшити націнку.

Подальші емпіричні дослідження показали, що ефект перенесення значно більший у разі послаблення національної валюти, ніж її укріплення⁶.

Величина ефекту перенесення залежить від рівня конкуренції на ринку, еластичності попиту, ступеня з імпортозаміщення, географічної структури імпорту. Наприклад, чим вищою є конкуренція на даному ринку, тим більше ціноутворення орієнтується на ринкове співвідношення попиту і пропозиції, що сприяє послабленню ефекту перенесення обмінного курсу на зростання внутрішніх цін. У цьому ж напрямі діє еластичність попиту за ціною або ступінь заміщення імпортованих товарів вітчизняними.

Таким чином, високий рівень ефекту перенесення в Україні, а отже, й інфляції пов'язаний із слабкою конкуренцією на ринках, практичною відсутністю імпортозаміщення, а також глибокою девальвацією національної валюти.

Ослаблення національної валюти має позитивний вплив на вітчизняних виробників у валютному обчисленні та підвищенні конкурентоспроможності їх товарів на світових ринках. Одночасне здешевлення національної валюти збільшує гривневі ціни імпортованої продукції, захищаючи українські товари від конкуренції з нею на внутрішньому ринку. Однак ця дія держави неоднаково позначається на різних групах економічних агентів, оскільки вони мають неоднакові інтереси. Передусім, послаблення національної валюти відчують споживачі через зростання цін. Але і для виробників це здорожжує імпортовані сировину і матеріали, інвестиційну продукцію, генеруючи новий виток піднесення цін.

Історію встановлення співвідношення гривні з доларом США започатковано в 1996 р., коли й було введено в обіг національну грошову одиницю. З того часу і донині вона подешевшала більш ніж у 4 рази, що відповідно позначилося на зростанні рівня цін. Так, за даними Держкомстату, інфляція за 2000–2010 рр. становила 368 %. Але найбільш дошкульним за впливом на рівень добробуту громадян та поведінку інвесторів є не саме зростання цін, а стрибкоподібне зростання курсу, тобто непередбачуваність політики держави в цій сфері.

Аналіз динаміки номінального обмінного курсу гривні до долару США впродовж останніх 10 років показує, що, починаючи з 2001 р., відбувалось

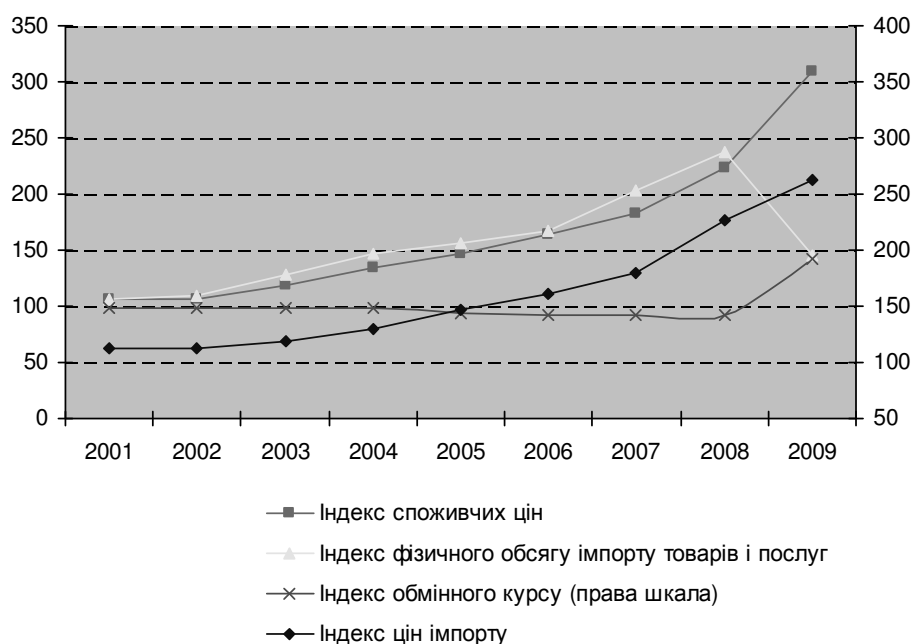
⁵ Taylor J. Low Inflation, Pass-through and the Pricing Power of Firms // *European Economic Review*. 2000. Vol. 44, No 7. P. 1389–1408.

⁶ Катаринова, М. Связь между обменным курсом и инфляцией в России / М. Катаринова // *Вопросы экономики: Российская академия наук* / гл. ред. Л. И. Абалкин. – 2010. – № 1. – С. 44–62.

його зміцнення, і лише фінансово-економічна криза призвела до глибокої девальвації гривні (рис. 1).

Рисунок 1

Динаміка обсягу та цін імпорту, інфляції та обмінного курсу
(%, 2000 р. – 100 %)

Джерело: Розраховано за даними Держкомстату.

Укріплення гривні впритул до 2007 р. сприяло зростанню обсягу імпорту, а також зближенню траєкторії зростання цін імпорту та інфляції, що свідчить про наявність процесу перенесення. Розгортання кризи наприкінці 2008 р. дещо загальмувало вплив різкого падіння гривні на імпортні потоки, але вже у 2009 р. через подорожчання в 1,5 разу імпоротної продукції, внаслідок девальвації на внутрішньому ринку, скоротились обсяги її придбання.

Різке подешевшення національної валюти має важкі соціальні наслідки, адже стрімке зростання цін знижує рівень добробуту, передусім, найменш забезпечених людей. З огляду на це, не можна не погодитись із професором В. Пинзеником щодо доцільності переходу на гнучкий валютний курс⁷, що сприятиме зменшенню негативних наслідків глибокої девальвації, зниженню волатильності валютного курсу та передбачуваності його змін.

Митно-тарифне регулювання імпорту в Україні за роки її незалежності характеризувалось постійними змінами напряму – від ліберальної політики до різної інтенсивності протекціонізму і знову повернення до лібералізму, але з окремими спробами використання протекціоністських заходів (табл. 9).

Таблиця 9

Еволюція митно-тарифного регулювання імпорту в Україні

Період	Вид	Характерні риси
1992–1993 рр.	Лібералізація зовнішньої торгівлі	Більшість тарифних позицій у Єдиному митному тарифі України характеризувались низькими ставками (0–10 %), незначна частина товарів обкладалась за ставками 15–30 %. Справляння мита мало переважно фіскальні функції, наповнення бюджету відбувалось за рахунок валютної виручки та вивізного мита, а також високих ставок ввізного мита на рентабельну іноземну продукцію (підакцизні та висококівідні товари).
1994–1995 рр.	Помірний протекціонізм	Митна політика переорієнтується на захист національної економіки від конкуренції з імпортом та закладаються основи узгодженої митно-тарифної політики. Так, було скасовано мито на товари, що не мали вітчизняних аналогів, але підвищено ставки імпортного мита на низку споживчих товарів. Наприклад, високими ставками мита (30–40%) окладались сільськогосподарські машини, одяг, меблі, автомобілі, будівельні матеріали.

⁷ Інтерв'ю Пинзеника на каналі ТРК «Ера» http://www.pynzenyk.com.ua/Media/Video/video_list.php?SECTION_ID=76&ID=670

Період	Вид	Характерні риси
1996–1998 рр.	Протекціонізм	Митна політика зорієнтована на захист вітчизняного товаровиробника шляхом скасування національної системи преференцій та використання адміністративних і технічних заходів.
1990–2000 рр.	Пік протекціонізму	Митна політика максимально зорієнтована на захист вітчизняного товаровиробника. Переглядаються ставки мита, знижуються ставки на сировину, а підвищуються – на готову продукцію, аналоги якої випускають в Україні.
2001–2004 рр.	Поступовий перехід від протекціонізму до лібералізації зовнішньої економіки	Прийняття у 2001 році Закону України «Про митний тариф України», нового Митного кодексу України у 2002 році, приєднання до Міжнародної конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів сприяло наближенню методів митно-тарифного регулювання до світової практики та загалом зробило митну політику прозорішою.
2005 – донині	Лібералізація зовнішньої торгівлі з елементами протекціонізму	Починаючи з 2005 року, здійснюється приведення ставок ввізного мита у відповідність до домовленостей при вступі України до СОТ, зокрема зменшення ставок ввізного мита, встановлених на заборонному рівні, усунення надмірної деталізації та значної диверсифікації в розмір цих ставок на однорідні товари. Митну політику спрямовано на лібералізацію зовнішньої торгівлі та легалізацію тіньових потоків імпорту, а також захист національного товаровиробника та збільшення надходжень до державного бюджету.

Джерело: Левченко Н. М. Оцінка діючого механізму тарифного регулювання державою імпорту м'ясопродуктів в умовах євроінтеграції / Н. М. Левченко // Економіка і держава. – 2011. – № 1. – С. 157 – 160.

Нині митно-тарифну політику здійснюють на основі врахування правил і вимог СОТ. Однак намагання України якнайшвидше приєднатися до СОТ позначилося на зниженні захисту за низкою позицій, зокрема щодо продукції аграрного сектору, текстилю і одягу, сталі та іграшок, деревини, паперу меблів тощо.

Цілком прийнятним є зниження митного захисту продукції галузей, які випускають наукове та медичне обладнання й інформаційні технології. Значену продукцію або не виробляють на українських підприємствах, або виробляють за низькими технологіями, що не відповідає сучасному попиту. Тож зниження її тарифного захисту матиме позитивні наслідки, оскільки сприятиме зростанню надходжень продукції інвестиційного імпорту.

Середньоарифметична зв'язана ставка в Україні становить: для сільськогосподарської продукції – 11,16 %, промислових товарів – 4,85 %, середньозважені – відповідно 10,07 % і 4,77 %.

У перший рік членства України в СОТ Уряд спробував тимчасово ввести підвищені на 13 % ставки ввізного мита на окремі товари за переліком, що охоплював до двох десятків позицій. Цей захід не був підтриманий СОТ, у результаті ставки ввізного мита було тимчасово підвищено лише на холодильники та автомобілі.

Останнім часом з'явилась інформація Укравтопрому щодо планів застосування 40 % мита (в середньому) на ввезення автомобілів (на додаток до нинішнього 10 % мита), але цей захід, по-перше, суперечить вимогам СОТ; по-друге, консервує ситуацію у вітчизняному автовиробництві, де не випускають конкурентоспроможні авто, а здійснюється лише їх збирання (причому авто старих моделей, знятих з виробництва в Росії та Китаї); по-третє, не сприятиме приходу інвесторів через нестабільність та суперечливість законодавства. Нарешті, це спричинить відповідне подорожчання автомобілів на вітчизняному ринку.

Слід зазначити, що для розвитку виробництва автомобілів в Україні доцільно було б запровадити нульове мито на імпорт обладнання для нового автозаводу, а також створити сприятливий інвестиційний клімат (звільнення на період становлення заводу від податку на прибуток, плати за землю, ввести прискорену амортизацію тощо). У разі реалізації такого проекту можна стимулювати покупців українських авто, використавши для цього безвідсоткове або за ставкою рефінансування НБУ кредитування⁸.

Правилами СОТ передбачено можливість через три роки перебування країни в цій організації переглядати окремі угоди, які не відповідають національним інтересам України. Це стосується ставок мита на товари сільськогосподарського сектора, що зв'язані на рівні, у 1,5–3,0 рази нижчому, порівняно з іншими країнами-експортерами цієї продукції. Крім того, секторальними угодами передбачається нульова ставка тарифу на сталь, іграшки, меблі, окремі позиції продукції легкої промисловості. Для виробництва цих товарів Україна має достатні ресурси, тому, на нашу думку, доцільно було б на перемовинах у рамках СОТ ставити питання про відмову від нульових ставок і забезпечити більший захист вітчизняних виробників.

⁸ Інтернет-ресурси: <http://www.ukrautoprom.com.ua/>

Нині митно-тарифна політика України (за винятком регулювання ринку енергоносіїв, для якого характерні особливі проблеми) відповідає нормам і правилам СОТ. Вона спрямована на лібералізацію тіньових потоків імпорту, а також на збільшення доходів бюджету.

Однак однією з найбільших проблем, які виникають при здійсненні імпортерських операцій, є намагання суб'єктів ЗЕД знизити митну вартість товарів, з метою зменшення митних платежів. Існує низка поширених схем, зокрема, підміна документів, насамперед інвойсів, включення до операції посередника, розміщення товарів на консигнаційні (митні) склади перед експортом в Україну тощо. Зазначені схеми застосовують у більшості випадків щодо споживчих товарів.

З часом зазначена проблема не втрачає актуальності. Протягом 2004–2010 рр. частка митних платежів, додатково нарахованих і сплачених внаслідок коригування митної вартості, у загальному обсязі митних платежів збільшилась у 2,5 рази, з 2,4 % до 5,8 %.

Фактично надходження митних платежів до бюджету від коригування заявленої митної вартості товарів протягом 2004–2010 рр. зросли з 439,6 млн грн. до 5016 млн грн., тобто майже в 11,5 рази.

Разом з тим, аналіз зовнішньоекономічних операцій свідчить, що частка товарів, оформлених із застосуванням методу визначення митної вартості за ціною, вказаною у рахунку (інвойсі), який подається митниці (тобто без коригування митними органами), зросла на 10 % та становить понад 91 %. При цьому середній рівень митної вартості товарів збільшився: загалом – на 22,7 %: з 0,65 до 0,79 дол. США за кг; а без урахування митних оформлень природного газу – на 57,3 %: з 0,76 до 1,19 дол. США за кг.

Це може свідчити про поступове виведення бази оподаткування з тіні. Зменшенню тінізації зовнішньої торгівлі сприятиме також посилення контролю за перетином імпортерської продукції митного кордону, з тим, щоб кількість задекларованих товарів відповідала їх реальній величині. Для цього доцільно було б організувати співпрацю з митницями країн – торговельних партнерів, з метою забезпечення можливостей порівняння імпорту певної продукції в Україну та її експорту з інших країн. Досвід такої співпраці, що ґрунтується на інформаційних технологіях, мають країни Балтії та інших розвинених країн.

Як висновок із викладеного, слід зазначити, що стратегія захисту національних інтересів України на внутрішньому ринку, використання для цього тих чи інших засобів регулювання імпорту повинні тісно поєднуватись з активізацією процесів модернізації та диверсифікації економіки і підвищенням на цій основі її конкурентоспроможності.